

Politické a kulturní souvislosti

■ Utužení poměrů

V souvislosti s dramatickými událostmi roku 1956 zasáhla kulturní a společenský život v Československu vlna pochybností, související s kritikou stalinismu v Sovětském svazu i v celém socialistickém bloku. Zvklána byla i ta část veřejnosti, která dosud sdílela plnou důvěru v komunistickou stranu, ba i členové strany. Dílčí oslabování represivní politiky vládnoucí moci vyvolávalo naděje, že uvolňování bude pokračovat i v kulturní oblasti. Pozvolné rozšiřování prostoru pro umělecké vyjadřování a nepřehlédnutelné náběhy k názorové diferenciaci vytvářely vhodné podloží pro další pohyb. Svobodomyšlnější proud literární publicistiky začal směřovat k jinému, otevřenějšímu pojetí marxismu, než jaký zastávaly stranické orgány řídící kulturu. V kritických statích a polemikách, zveřejňovaných v kulturních časopisech (zvláště na stránkách měsíčníku Květen, v Literárních novinách, Hostu do domu, Novém životě a Divadle), se jeho přívrženci vyrovnávali především s dogmatismem budovatelské koncepce umění a se snahami jej zakonzervovat, svou inspiraci však nacházeli i v myšlenkách, které přicházely ze světa za „železnou oponou“. Jakkoli byl nadále za závaznou tvůrčí metodu prohlašován socialistický realismus, postupně se proměňoval ve víceméně vágní nálepku, zaštiťující vše, co mohlo za daných okolností vyjít, a bylo tedy akceptováno jako součást socialistického umění. Signálem tohoto posunu bylo vydání děl některých dříve zavrhaných autorů, zejména Básní Františka Halase (1957, edd. Jan Grossman a Vladimír Justl), výboru z Deníků Jiřího Ortena (1958, ed. Jan Grossman) a rovněž vydání několika knih nové původní tvorby – Monologů Milana Kundery, Města na hranici Karla Ptáčníka (obojí 1957) a především Zbabělců Josefa Škvoreckého (1958), jež byly ve zřetelném nesouladu s požadavky konzervativních kritiků. V recenzních ohlasech na tato díla se projevovalo rozrůznění postojů uvnitř literární kritiky, zároveň se však jejich vydání stalo příležitostí manifestovat nevěli komunistického vedení k uvolnění politiky a ideologicky stanovených mantinelů kulturního života.

Rozšiřování literárního prostoru nabylo takového stupně, že se na veřejnosti odvážily vystoupit i některé skupiny a jednotlivé osobnosti stojící dosud mimo platformu Svazu

československých spisovatelů, a tedy mimo oficiálně vymezenou kulturu. Pro dobovou situaci bylo přitom charakteristické, že tyto ojedinělé pokusy okamžitě narazily na bariéru zákazů. Příkladem může být snaha Surrealistické skupiny uskutečnit cyklus přednášek a diskusních večerů nazvaných Pravidla hry (v prostorách psychiatrické léčebny v Praze na Albertově), z něhož se nakonec konalo pouze jediné setkání (5. září 1958 u příležitosti přednášky Vratislava Effenbergra Poklad vidění). Úřady však zasáhly a surrealisté se znovu stáhli do soukromí.

Emancipace kultury a umění, vymaňujících se z pout ideologického dogmatu, se tak postupně dostávala do kontrastu a střetu s dobovou kulturní politikou. Vedení KSČ (v čele s Antonínem Novotným) však tento proces sledovalo s rozpaky. I když se předpokládalo, že proklamovaná nová fáze revoluce – poté, co se podařilo změnit charakter vlastnictví a hospodářství, prosadit kolektivizaci zemědělství a proměnit sociální strukturu společnosti – umožňuje širší koncept kulturního života, každodenní kulturní praxe v mocenských kruzích vyvolávala obavy, zda míra uvolnění, kritického myšlení a tvůrčího hledání nových myšlenek již nepřekročila hranice přípustného a neohrožuje základy socialismu. Polské a maďarské události z roku 1956 se po počáteční nejistotě pro vedení KSČ, ale i pro komunistické strany jiných zemí staly varovným mementem, které vyzývalo k protiútokům. Na XI. sjezdu KSČ, konaném v červnu 1958, byla proto věnována otázkám kultury zvláštní pozornost a mezi pět stěžejních úkolů, které měly být předpokladem k dosažení socialismu, bylo zařazeno i „dovršení kulturní revoluce“, čímž se ovšem rozuměl především návrat na cestu vytyčenou na počátku padesátých let.

Prezident Antonín Novotný na dobové známce, ocelorytina Jindřicha Schmidta

Veškeré projevy, které se odkláněly od koncepce kulturní politiky KSČ, považovali straníční představitelé a s nimi spjatí teoretici i žurnalisté za revizionismus. Tímto pojmenováním souhrnně označovali všechny pokusy o přezkoumání zásad původního marxistického učení, a zvláště jeho leninské interpretace. Boj, který revizionistickému nebezpečí vyhlásily na sklonku padesátých let vrcholné stranické orgány v Sovětském svazu i v dalších lidovědemokratických státech, jen dokládá strach z důsledků ideologického uvolnění. Postoje celé řady československých spisovatelů, literárních kritiků a publicistů se však v dobovém kontextu ocitaly v jedné rovině spíše s myšlenkami

předních polských, maďarských a jugoslávských intelektuálů (v literární vědě a estetice především Jana Kotta, György Lukáče a Janka Kose), kteří se ve svých zemích přímo podíleli na dramatickém průběhu roku 1956.

Straničtí ideologové, koordinovaní nově ustavenou ideologickou komisí při ÚV KSČ (pracovala v letech 1958 a 1959), nahlíželi proces emancipace kulturní obce schematickou optikou, poplatnou teorii o neustávajícím sváru mezi pokrokovými a reakčními silami. Proto hledali (mnohdy ale jen konstruovali) kontakty mezi nonkonformními marxisty, nemarxistickou částí inteligence a československou antikomunistickou emigrací na Západě. Z této logiky pak vyrůstala jejich interpretace „úchylek“ v soudobém umění jako politicky a celospolečensky nebezpečných záležitostí, objednaných či inspirovaných zahraničními nepřátelskými kruhy. Studená válka pokračovala i v kulturní sféře.

Ačkoli se problémům kulturního života věnovaly na svých zasedáních Ústřední výbor KSČ i krajské komunistické aktivity, přenechaly stranické orgány obnovu pevných hranic kulturního prostoru jednotlivým tvůrčím svazům. Stranické špičky v čele s Antonínem Novotným soustředily svou kritiku pouze na určitá díla a určité umělce se zřejmým cílem zastrašit všechny ostatní. Ostře odmítly především filmy *Tři přání* (rež. Ján Kadár a Elmar Klos, námět a scénář Vratislav Blažek) a *Zde jsou lvi* (rež. Václav Krška, námět a scénář Oldřich Daněk). Obě díla stihla na bilančním filmovém festivalu v Banské Bystrici v roce 1959 cílená ostrá kritika; do kin se pak oba snímky dostaly až s několikaletým odstupem.

Na literárním poli se hromosvodem ideologicky motivovaných útoků přívrženců tvrdé linie stala Škvoreckého knižní prvotina *Zbabělci*, stylem i zpracováním válečné a osvobozené tematiky vybočující z vydávané pouónorové prózy. Literární kritika přijala na sklonku roku 1958 Škvoreckého knihu sice rozporuplně, leč nikoli zcela negativně, avšak na počátku nového roku se kolem ní (v těsné souvislosti s výpady nejvyšších státních a stranických představitelů) rozpoutala aféra.

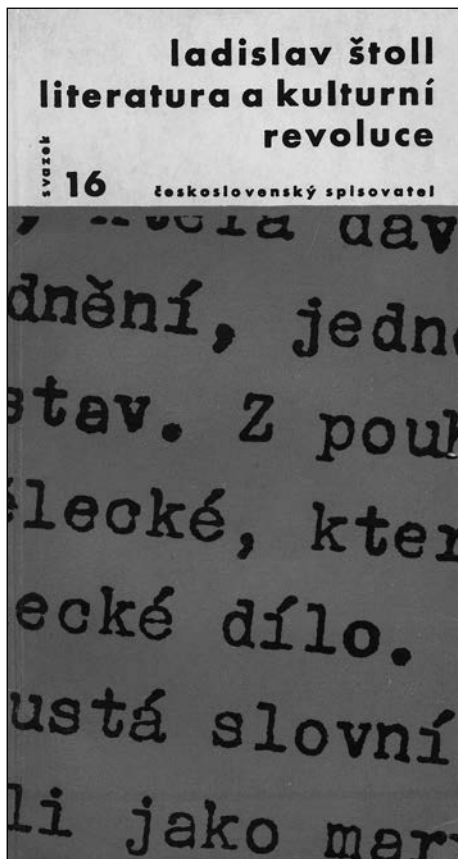
Výpady stranických ideologů mířily také na výrazné osobnosti z oblasti literární kritiky a teorie (především na Jana Grossmana a Josefa Vohryzka), dogmatická část kritiků svalovala vinu za nežádoucí rozšiřování literárního prostoru na vedení nakladatelství Československý spisovatel i na redakce a redakční rady jednotlivých svazových časopisů. Soustředěnému politickému tlaku svazový tisk neodolal, postupně se tak do kritiky nonkonformní beletrie, publicistiky i způsobů redakční práce zapojily též Literární noviny i personálně obměněný *Nový život*. Také vedení spisovatelské obce se zřetelně přiklonilo k oficiální kulturní politice a začalo připravovat celostátní konferenci, která – spolu s aktivy kulturních a osvětových pracovníků i s obdobnými schůzemi některých tvůrčích svazů – měla být předstupněm plánovaného Sjezdu

socialistické kultury, a měla tak dopomoci k plánovanému dovršení kulturní revoluce v Československu.

Konference Svazu československých spisovatelů se konala ve dnech 1.–2. března 1959 a zúčastnili se jí pouze delegovaní členové svazu. Proběhla v pevné režii zastánců tvrdé linie a shrnula výtky komunistického vedení vůči literární obci. Prostřednictvím tvrzení, že se činnost některých svazových orgánů odklonila od závazných směrnic vydaných II. sjezdem československých spisovatelů, byly důrazně odmítnuty všechny projevy uvolnění. Kritice bylo podrobeno také chápání spisovatelů jako „svědomí národa“, jež bylo hlavním argumentem Seifertova projevu na II. spisovatelském sjezdu. Nevyhovující názory byly prohlášeny za literátské elitářství, nutně ústící v odcizení od ostatních vrstev obyvatelstva. Spisovatelé měli nadále plnit úlohu „inženýrů lidských duší“, strážců socialistické morálky a především spolutvůrců nové společnosti i skutečnosti. (Komentáře a výtahy z přednesených referátů byly zveřejněny časopisecky, zejména v Literárních novinách a v Tvorbě; referát

Ladislava Štolla byl knižně vydán pod titulem *Literatura a kulturní revoluce* v roce 1959.)

Konference prakticky nahradila celosvazový sjezd a opětovně upevnila závislost tzv. tvůrčích pracovníků na politické sféře. Spisovatelská obec měla být znovu donucena respektovat společenskou utilitárnost umění, vyrůstající z Leninových tezí o stranickosti, ideovosti, vnitřní pravdivosti umění a jeho sepětí se životem. Proklamativní závěry konference směřovaly k potlačení významu autorské osobnosti i literárních, respektive generačních skupin (tak byl pocíťován například okruh přispěvatelů časopisu *Květen*) a naopak vyzdvihovaly řídicí činnost spisovatelské organizace a svazové práce. V praxi to znamenalo posílení vlivu svazového aparátu. Tento trend završily doplňující volby do ústředního výboru Svazu československých spisovatelů, které upevnily pozici tvrdého stranického křídla (aklamací byl znovu rozšířen

Obálka Zdenka Seydla, 1959

kupříkladu o Jarmilu Glazarovou, Ladislava Štolla, Ivana Skálu, Zdeňka Pluhaře a Jiřího Taura).

Personální přesuny, jejichž smyslem bylo dostat spisovatelskou obec pod pevnou politickou kontrolu, zasáhly veškeré příčky svazové hierarchie. Postihly nejen administraci Svazu, redakce časopisů a ediční radu nakladatelství Československý spisovatel, ale rovněž instituce, jež pod svazovou kompetenci nespádaly. „Nespolehlivé“ literáty nahradily „kádry“, těšící se důvěře komunistického režimu. Část spisovatelů a kritiků reagovala tím, že vystoupila, ať už přímo na konferenci, či na půdě Svazu, se sebekritikou (např. Jiří Brabec, Jiří Šotola, Karel Ptáčník, Josef Škvorecký), stranické orgány však nebraly na tato vynucená gesta ohled.

Opatření přijatá na svazové konferenci znamenala v literárním životě dočasný obrat. V jejich důsledku došlo k personální obměně aparátu spisovatelského svazu i jeho tiskových orgánů, k revizi ediční činnosti nakladatelství Československý spisovatel a k proměně struktury kulturních periodik. Volené orgány Svazu si vyhradily přímý dohled nad profilem časopisů vydávaných spisovatelským sdružením a kontrolovaly ediční činnost svazového nakladatelství. Tento postup doplnily politické prověrky všech členů Svazu, především jeho mladých příslušníků a kandidátů členství. O jejich ideové a metodické vedení se v dalších letech měla starat nově ustavená komise ve složení František Buriánek, Antonín Jelínek a Pavel Kohout. Obdobné prověrky ostatně v této době proběhly na všech ideově exponovaných pracovištích, včetně vysokých škol a vědeckých ústavů. V řadě případů museli jednotlivci, o jejichž politické pevnosti nebyly komise přesvědčeny, po určitý čas pracovat v dělnickém prostředí, aby si osvojili „správné třídní postoje“. Funkce tajemníka Svazu byl zbaven Jan Noha, který po dobu tvůrčího stipendia Jana Otčenáška spisovatelskou organizaci řídil. Nohu nahradil Ivan Skála, jemuž po opětovném Otčenáškově odchodu na pracovní dovolenou v září 1959 připadla funkce prvního tajemníka. Ladislav Fikar, ředitel nakladatelství Československý spisovatel, musel uvolnit funkci Janu Pilařovi, dosavadnímu šéfredaktorovi Literárních novin. Vedením tohoto týdeníku pověřilo předsednictvo Svazu předválečného komunistu Josefa Rybáka. Literární noviny opustil „jen“ Jaroslav Putík, kterému byla dávána vina za neregulovanou „filozofickou

JIRÍ ŠOTOLA

přiznal oprávněnost kritiky časopisu Květen, jehož je odpovědným redaktorem, a zároveň vyslovil požadavek, aby se časopis hodnotil jako celek. Znamená to podle něho vidět některé nesporné kladné momenty, jimiž k vývoji mladé české literatury přispěl, a zároveň některé těžké chyby, ke kterým v něm došlo. Květen je dnes po mnoha stránkách v neutěšeném stavu, konstatuje soudruh Šotola: „Je to především v důsledku názorové krize, krize teorie a kritiky v časopise, způsobené mnohým zakolísáním; teoretickou nevyhraněností, i tím, že některým názorům se vinou málo přesné a přesvědčivé formulace správně neporozumělo, i tím, že teoreticko-kritická část Května trpí malým pochopením společenského významu umění, ústupem od závažných společenských a kulturně politických otázek a nedostatkem takových pozitivních myšlenek, jež by dokázaly přesvědčit, strhnout, podněcovat vlastní tvůrčí práci...“

Zpráva o Šotolově sebekritice otištěná v Literárních novinách 1959, č. 11

diskusi“, jež probíhala v letech 1956–57. Nové obsazení získaly též mnohé redakční a ediční rady. Z Československého spisovatele museli odejít Jan Grossman, Josef Hiršal, Kamil Bednář, Vítězslav Kocourek a na vlastní žádost též šéfredaktor redakce soudobé prózy Adolf Branald. Josef Škvorecký pak ztratil místo v revue Světová literatura.

V polovině roku 1959 byly zastaveny časopisy Nový život a Květen (jeho poslední čísla musela redakce předkládat ke schválení přímo vedení Svazu) a jejich místo v září 1959 zaujal nový literární měsíčník Plamen s šéfredaktorem Jiřím Hájkem. Ze zaměstnanců a spolupracovníků Května byl nejvíce postížen Josef Vohryzek, propuštěný z pracovního poměru v Ústavu pro českou literaturu ČSAV a po disciplinárním řízení vyloučený z komunistické strany. Karel Ptáčník našel nové zaměstnání v aparátu Svazu československých spisovatelů, Jiří Šotola v časopise Kultura, Jaroslavu Janů, bývalému šéfredaktorovi Nového života, bylo uděleno tvůrčí stipendium.

Úpravy edičního plánu nakladatelství Československý spisovatel se uskutečnily ve shodě s výsledky analýzy produkce českých beletristických nakladatelství vypracované Hlavní správou tiskového dohledu. Rozmetána byla mimo jiné sazba knih Skřivánek na niti Bohumila Hrabala, připravovaného autorova knižního debutu, i Svět jazzu muzikologa a hudebního redaktora časopisu Květen Lubomíra Dorůžky. Vyjít nemohlo ani nové vydání prózy Věno perzekvovaného Josefa Knapa (→ s. 50, odd. *Cenzura*).

S nástupem Jana Pilaře do funkce ředitele Československého spisovatele se změnil také celkový profil nakladatelství (→ s. 60, odd. *Nakladatelství*). Jeho těžištěm zůstala sice původní tvorba románová, básnická, kritická i publicistická, ale jejím hlavním jmenovatelem nyní bylo „sepětí se životem“. V souladu s tímto požadavkem přinesla změna vydavatelského plánu vznik nových edičních řad, mimo jiné estetickou edici Profily, náročný a čtenářsky brzy velmi úspěšný projekt Klubu přátel poezie, prozaickou knižnici Život kolem nás, reflektující v povídkách, novelách, románech i reportážích soudobou společnost. Právě tato řada původní ideologický aspekt poměrně rychle ztratila. Přetrvávající ekonomické obtíže Svazu, prohloubené obratem v koncepci nakladatelství, se podařilo brzy překonat zásluhou promyšlených reedičních počínů, abonentních programů i úspěšnosti nových knižnic.

Svaz československých spisovatelů tak měl ve svém nakladatelství dobré hospodářské zázemí. Spisovatelská obec nezanedbávala ani „práci se čtenářem“. Kromě proměny koncepce nakladatelské činnosti a náplně kulturního tisku Svaz zajišťoval popularizaci literatury především pořádáním debat spisovatelů s veřejností, besed ve školách i nových literárních festivalů v regionech.

Takzvané umělecké brigády, jichž se spisovatelé na přelomu padesátých a šedesátých let, podobně jako kolem roku 1950, organizovaně účastnili, tvořily

Václav Lacina,
Josef Rybák
a Ladislav Štoll
na Sjezdu
socialistické kultury,
8.–11. 6. 1959

součástí mohutné kampaně předcházející *Sjezdu socialistické kultury*, který se konal 8.–11. června 1959 v Praze. Tato masová akce, programově navazující na Sjezd národní kultury z roku 1948, dávala všem zúčastněným (tvůrčím uměleckým pracovníkům, vědcům, učitelům i tzv. osvětovým činovníkům) prostor k deklarativnímu potvrzení obratu v kulturním životě. Právě v nich spatřovali komunističtí ideologové nástroj, který měl napomoci „přetvořit duchovní život lidí, jejich vědomí, jejich myšlení“ a naplnit tak nutnou podmínku k vybudování socialismu. Průběh sjezdu a jeho závěry však vyzněly jako pouhá manifestace jednoty.

O konkrétní náplni kulturního života v Československu však nadále rozhodovalo vedení komunistické strany. Jím vypracovaný dokument *O úkolech kulturní fronty po Sjezdu socialistické kultury. Usnesení ÚV KSČ z 1. prosince 1959* nepřicházel s ničím novým; zdůrazňoval význam masového působení kultury, její výchovnou funkci a ideový rozměr. V souvislosti s připravovaným novým administrativním uspořádáním státu se plánovala formální decentralizace kulturních institucí. Usnesení deklarovalo rozšíření edičních možností krajských nakladatelství i podporu regionálním skupinám působícím v rámci existujících tvůrčích svazů. Oficiální kulturní sféra zůstávala ovšem i nadále pod drobnohledem komunistických ideologů.

Tento trend potvrdila též iniciativa ÚV KSČ na počátku roku 1960, kdy vznikl *Výbor socialistické kultury*, jehož úkolem bylo uvést do praxe jak závěry Sjezdu

socialistické kultury, tak přijatého stranického dokumentu. Pod předsednictvím Ladislava Štolla sdružoval Výbor zástupce tvůrčích svazů (ze spisovatelů to byli Jan Drda, Jiří Hájek, František Hrubín, Peter Karvaš, Marie Majerová a Ivan Skála), vědeckých pracovišť i státní a stranické představitele. Fakticky tak dohlížel na prosazování stranické linie ve všech uměleckých oborech, ve vědě i školství. (O vznik podobné organizace usilovala komunistická strana po květnu 1945 několikrát, ale ani Výbor socialistické kultury její představy nenaplnil.)

Z přímého podnětu ÚV KSČ připravil Výbor (po předcházející mohutné kampani) *Konferenci o současných úkolech socialistické umělecké kritiky* (konanou 20.–22. února 1961, knižně s tit. *Umění a kritika*, 1961), která měla soudobé hodnocení uměleckých děl ve sdělovacích prostředcích uvést do souladu s představami stranických funkcionářů (→ s. 133, kap. *Myšlení o literatuře*). Aktivity Výboru však pozvolna ztrácely na síle a roku 1965 ustaly zcela. Utužení kulturního života na přelomu let 1958 a 1959 ovšem nepřineslo jednoznačný výsledek: proces částečné liberalizace, zahájený v polovině padesátých let, se podařilo poněkud zpomalit, nikoli zastavit. Pokus o restituci budovatelského ideálu se přes všechnu svou razanci a administrativní podobu nepodařil. Oproti počátku padesátých let se totiž situace v oblasti literatury a literárního života změnila přinejmenším v tom, že značná část spisovatelské obce, která kdysi tento ideál spoluutvářela a probojovávala, už ztrácela svou někdejší víru a velmi spontánně mířila k jinému pojetí role literatury a jejího místa ve společnosti. K diktátu politiků začali spisovatelé a jimi ovládané svazové orgány přistupovat nikoli s nadšením či se strachem, nýbrž spíše polemicky. Vnější zásahy tak spisovatelskou obec, respektive některé její progresivnější části, spíše stmelovaly. Začínala se utvářet opozice mezi spisovateli, jejich organizací a vedením strany a státu.

■ Počátky liberalizace literárního života

Snaha o utužení poměrů nemohla mít dlouhodobější rozměr již proto, že během následných let došlo k postupné proměně politiky a strategie KSČ. Jejím prvním signálem byl rok 1960, který se nesl ve znamení slavnostní proklamace o vybudování socialismu, což bylo deklarováno novou ústavou, změnou názvu státu (Československá socialistická republika) a státního znaku. Důležitější však bylo, že komunistický režim projevil ochotu alespoň zčásti přistoupit na některé demokratizační principy ve zdánlivě stabilizované společnosti. Již v druhé polovině padesátých let polevilo tvrdé pronásledování ideových odpůrců komunistické a prosovětské orientace československého státu a v roce 1960 (následně pak i v dalších letech) byla amnestována značná část politických vězňů.

Pozici konzervativců výrazně oslabil XXII. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1961, který odstartoval ve všech státech sovětského bloku tzv. druhou vlnu kritiky stalinismu. Ta se tentokrát neomezila pouze na vnitrostranické diskuse, ale pod označením „kritika dogmatismu“ podnítila i (zatím jen omezeně probíhající) revizi praktik, které v předchozím období prostoupily všechny sféry života společnosti. Ideologické stereotypy utrpěly trhliny, jimiž do strnulého systému pronikaly odvážnější myšlenky, které následně ovlivnily atmosféru uvnitř komunistické strany i v celém Československu.

Posuny uvnitř KSČ zřetelně vyjevil až její XII. sjezd (4.–8. prosince 1962), jenž zformuloval program dílčího uvolnění veřejného života. Průlomem se v tomto směru stalo připuštění části „omylů“, jichž se komunistická moc v éře stalinismu dopustila, a následné soudní rehabilitace komunistických funkcionářů odsouzených v inscenovaných procesech. Proměna tváře vládnoucí strany, veřejně patrná od roku 1963, byla impulzem k obratu v chování obyvatelstva. Zvolna pomíjelo komunikační vakuum, vzrůstal vliv stále otevřenější publicistiky a diskuse o aktuálních problémech se staly průvodním jevem obrody zájmu o věci veřejné. Kniha Ladislava Mňačka *Opožděné reportáže*, kriticky se vyslovující k nedávné československé minulosti, dosáhla ve slovenštině (*Oneskorené reportáže*, 1963) a v českém překladu (1964) více než stotisícového nákladu (→ s. 307, kap. *Próza*).

Na počínající obrodu společnosti měly výrazný vliv generační výměna a proměna sociálního složení obyvatelstva (rozšíření odborného a vyššího vzdělání, zvýšení počtu technické inteligence), ovšem nezřetelně stratifikovaného a nespokojeného s omezenými možnostmi seberealizace i s politikou mzdové nivelizace, jen nedůsledně řešené ve druhé polovině šedesátých let. Nespokojenost násobily i zřetelné hospodářské potíže, zvláště opakující se těžké poruchy v zásobování obyvatelstva základními potravinami a dalšími potřebami všedního života. Nesplněná očekávání halasně proklamovaného ekonomického růstu (ústíci posléze v zrušení třetího pětiletého plánu) přinesla rozčarování jak běžným občanům, tak komunistickým funkcionářům, jejichž důvěra ve stávající politické praktiky ochladla. Komunistická strana proto musela přistoupit ke změnám, které ze svého pohledu považovala za zásadní. Začala připravovat ekonomickou reformu, jejímž vypracováním byl pověřen Ota Šik, a ve volených stranických orgánech dostala příležitost mladší generace komunistů. Tento proces, byť zprvu začínal nenápadně, vedl k dalšímu drolení stalinského systému a rychle zasáhl celou ideovou oblast. V ní se začala postupně otvírat příležitost pro prezentaci a toleranci názorů odklánějících se od striktní marxisticko-leninské linie.

Charakteristickým příkladem posunu ve vnímání marxismu bylo vydání knihy filozofa Karla Kosíka *Dialektika konkrétního* (1963). Práce se snažila překonat zjednodušeně politizující pojetí marxistické filozofie a v souladu s tendencemi v dalších státech východního bloku (které v Polsku reprezentoval

kupříkladu Adam Schaff) směřovala k obecnému tázání po člověku a jeho existenci. Ústřední „problém odcizení“ nechápal Kosík pouze v Marxově pojetí „odcizené práce“ (tedy odcizení člověka od produktu vlastní pracovní činnosti); v návaznosti na ontologické chápání „odcizení“ mířil až k existencialistickému vnímání jedince v jeho konkrétní každodennosti (→ s. 144, kap. *Myšlení o literatuře*).

Kosíkova kniha stejně jako články a diskuse, zveřejňované na stránkách kulturních periodik, přispívaly k rozšiřování obzorů i ke stále zřetelnější názorové pluralitě. Společnost se otvírala myšlenkám donedávna vylučovaným z oficiální komunikace či pouze trpěným na jejím okraji. Respekt si získávalo experimentální umění, zesílily kontakty československé kultury s kulturou evropskou, podněcované aktivitou Svazu československých spisovatelů, který podporoval zahraniční návštěvy (mj. Jean-Paul Sartre a Simone de Beauvoirová v roce 1963) a stáže. Zásahu na opětovném včleňování československé kultury do širšího evropského i světového kontextu měly též stati, překlady a rozhovory publikované v časopisech kulturního zaměření, ale také překladatelské počiny knižních nakladatelství a divadelní dramaturgie. Zpřístupňovaly díla marxisty opomíjeného či kritizovaného existencialismu; vedle inscenací světového absurdního dramatu (Eugène Ionesco, Samuel Beckett) dosáhla značného ohlasu jeho česká obdoba (Václav Havel). Toto stýkání podporované úspěchy, jichž dosáhla československá umělecká tvorba v zahraničí, zpochybňovalo možnost izolovaného vývoje socialistického umění i teorii permanentního zápasu ideologicky protichůdných táborů.

Rozšíření myšlenkového prostoru s sebou přinášelo toleranci k názorům doposud zavrhaných „revizionistů“ a kritizovaných autorů i další posuny v chápání socialistického realismu. Někteří spisovatelé se opět dočkali lepších publikačních možností (Vladimír Holan, Josef Škvorecký aj.) a jiným bylo umožněno vůbec publikovat (Bohumil Hrabal). Stále více se tak otevíral problém autonomnosti literární tvorby a její společenské zakotvenosti. Ke změně ovzduší přispělo vydání prací rakouského marxistického teoretika Ernsta Fischera (*Odcizení, dekadence, realismus*, 1963), francouzského komunisty Rogera Garaudyho (*Realismus bez břehů*, 1964) i diskuse v československém literárním tisku. Rehabilitace myšlenek ještě před několika lety příkře odsuzovaných obnovily debatu o meziválečné avantgardě.

Stále patrnější rozdíl mezi dvěma proudy marxistické estetiky (názorově otevřenějším a rigidním) se ostře vyhroutil na mezinárodní konferenci o díle Franze Kafky, pořádané u příležitosti 80. výročí spisovatelova narození na zámku Československé akademie věd v Liblicích u Prahy ve dnech 27.–28. května 1963 (knižně *Franz Kafka. Liblická konference 1963*, 1963). Iniciativa ke konání symposia vzešla od Alexeje Kusáka a Františka Kautmana, kteří dokázali pro svou ideu získat některé přední funkcionáře KSČ, zejména Pavla Reimana. Na konferenci samé se primitivně ideologizující přístup východoněmeckých badatelů střetl s liberálnějším přístupem českých a západních

marxistů (Eduard Goldstücker, František Kautman, Roger Garaudy, Ernst Fischer), upozorňujících na existenciální rozměr Kafkových próz. Snad nejdůležitější referát přednesl filozof Ivan Sviták, jenž apeloval na myšlenkový a etický rozměr spisovatelovy tvorby. Vědeckou důležitost symposia tak převýšil jeho dosah politický. „Kafkovská“ konference uvolnila v kultuře stavidla diskusím o řadě palčivých problémů. (Význam zlomového momentu, od něhož vedla přímá cesta k dění let 1968–69, jí byl přidělen také ve zpětném pohledu komunistických politiků v období normalizace.)

Značnou rozvolněnost literárního prostoru potvrdil *III. sjezd Svazu československých spisovatelů*, konaný v květnu 1963 v Praze (knižně 1963). Pracovní setkání členů spisovatelské obce se organicky vřadilo do druhé vlny kritiky kultu osobnosti a odstraňování důsledků stalinismu. Spisovatelé se snažili překonat představu schematického a neživotného socialismu, pokoušeli se upozorňovat na dlouho přehlížené humanistické ideály a usilovali o jejich znovuvedení do života. Řada z nich odsoudila zločiny stalinismu a pojmenovala chyby, kterých se komunistická strana dopustila procesy v padesátých letech. Spisovatelská obec se vyrovnala též s rehabilitací davistů a tzv. slovenských buržoazních nacionalistů (Gustáv Husák či Laco Novomeský, který v té chvíli již byl členem Svazu). Období počátku padesátých let, nazývané nyní obdobím schematismu, spisovatelé hodnotili již s přihlédnutím k širším politickým okolnostem; kritizovali i nedávné omyly a neadekvátní řešení problémů v kulturní oblasti v letech 1958–59. Během roku 1963 se jimi zabývala členská komise Svazu československých spisovatelů: výsledky jejího šetření zveřejněny nebyly, avšak postiženým literátům byla otevřena cesta k profesnímu působení (jednalo se o Josefa Vohryzka, Ladislava Fikara, Josefa Hiršala, Jana Grossmana, Kamila Bednáře, Vítězslava Kocourka ad.). Už z vystoupení na sjezdu byla v spisovatelských řadách zřejmá neskrývaná názorová rozrůzněnost. Tuto diferenciaci zrcadlilo také složení ústředního výboru Svazu, v němž ovšem chyběli zástupci nejmladší generace. Na společné kandidátce do ústředního výboru se objevilo dvacet čtyři nových jmen (voleno bylo čtyřicet pět spisovatelů, z toho třicet českých a patnáct slovenských). Tajemníky se stali výrazní nositelé kritických názorů

Eduard Goldstücker a Anna Seghersová
na konferenci o Kafkovi v Liblicích,
27.–28. 5. 1963

Arnošt Lustig,
Karel Kostroun
a František Gel
na III. sjezdu Svazu
československých
spisovatelů,
22.–24. 5. 1963

(Karel Ptáčník, Vojtech Mihálik, Ivan Kříž), funkci prvního tajemníka si však udržel stoupenec konzervativního křídla Ivan Skála. Poměry ve Svazu dospěly do stadia, kdy obě hlavní názorové skupiny alespoň na čas našly společnou platformu. Mezi proudem nesmiřujícím se v padesátých letech s diktátem kulturní politiky a umělci, kteří se podíleli na jejím uvádění do praxe, se objevila až překvapivá ochota ke spolupráci a vůle k proměně svazového života.

Klíčovými problémy, vůči nimž se oba směry vyhraňovaly, bylo hodnocení padesátých let, zvláště jejich kulturní linie, dále otázka meziválečné avantgardy a vztah k abstraktnímu umění. Sjezdové výhrady proti autoritativním textům Ladislava Štolla a Jana Petrmichla, které prezentovaly dogmatismus předchozího desetiletí, vyslovili Laco Novomeský, Ladislav Mňačko, Jan Trefulka, Milan Kundera, ale také Jan Štern (svého času militantní přispěvatel Tvorby). Štollovi a Petrmichlovi obhájci se naopak snažili jejich výhrady zmírnit poukazem na dobovou zakotvenost obdobných názorů. To však v zásadě odmítly posjezdové diskuse v kulturním tisku. Došlo tak k zřetelné polarizaci literárního prostoru. Na jedné straně stáli literáti s obranářskými postoji, zamlčující vlastní podíl na tzv. deformacích kulturního života v poúnorovém období, na druhé straně spisovatelé a publicisté, jejichž stanoviska vycházela z vnitřní sebekritiky, názorového prozření a pocitů odpovědnosti, ale nejednou mohla být motivována také osobními důvody a antipatiemi (například značná část bývalého okruhu Tvorby z přelomu čtyřicátých a padesátých let zaujala po roce 1960 protištollovské, antidogmatické postoje). Vyhraňování obou směrů se však neodehrávalo pouze na poli umění, byť se projevovalo v diskusích

o realismu a antirealismu, respektive společenské úloze umělecké tvorby a jejím poměru k ideologii, ale především v rovině etické a politické.

K rozrůžňování literárního života, patrnému ve sjezdové diskusi i v kulturních médiích, významně přispěl nástup mladé generace spisovatelů a kritiků, kteří se sice s dědictvím leninských norem v umění museli vyrovnávat, ovšem podíl na jejich prosazování měli buď minimální, nebo nulový. Již během sjezdového jednání podpořila většina diskutujících princip konstituování tvůrčích skupin pod patronací Svazu a sdružených kolem literárních časopisů. Právě tento přístup byl svazovou konferencí v roce 1959 prakticky anulován. Doceněním úlohy časopisu Květen v literárním dění druhé poloviny padesátých let, ale také chválou časopisu Plamen, který v následujícím období poskytoval prostor mladým autorům (vystoupení Josefa Hanzlíka), i kritikou uzavřenosti okruhu týdeníku Literární noviny (příspěvek Alexeje Pludka) upozorňovali účastníci sjezdu na potřebu publikačních možností pro mladé spisovatele (proslov Jiřího Gruši aj.). Rozšíření slovenské Mladé tvorby v celorepublikový časopis však členové Svazu nepodpořili.

Otázka mladých spisovatelů nebyla jediným problémem, jež restrikce z let 1958–59 odsunuly do pozadí. Ze sjezdové diskuse vzešel požadavek, aby v rámci Svazu mohla působit sdružení umělců spjatých nejen generačně, ale také názorově, a tak začal od počátku roku 1964 vycházet měsíčník Tvář jako skupinová tribuna nastupující umělecké generace. Volné uskupení autorů (Jiří Brabec, Milan Kundera, Ivan Klíma, Karel Kosík ad.) podalo vedení Svazu žádost o vydávání časopisu, který by se zabýval filozofií, literární historií a estetikou. Úsilí o založení revue Červen však zůstalo ve stadiu projektu, který naplnil až roku 1966 časopis Orientace. Snahy dalších skupin (např. aktivita Jiřího Koláře, Jana Vladislava a Josefa Hiršala) se, přes formální podporu Svazu, nenaplnily. Bránily tomu státní a stranické orgány, nadřazené tvůrčím svazům a schvalující návrhy i profil nových časopisů, ediční plány svazového nakladatelství, přiděly papíru a v neposlední řadě svazový rozpočet.

Projekt nového dohledu nad kulturou a jejím řízením, formulovaný XII. sjezdem KSČ, nalezl konkrétní výraz počátkem roku 1964 v zřízení *Československého ústředí knižní kultury* – mezičlánku státních orgánů, tvůrčích svazů a polygrafického průmyslu (→ s. 56, odd. *Nakladatelství*). Při této instituci vznikl též časopis *Knižní kultura*. Současně byl připravován nový autorský zákon (o dílech literárních, vědeckých a uměleckých), který nabyl právní platnost v roce 1965, zatímco zákon tiskový, schválený o rok později, platil od roku 1967.

Vedení komunistické strany odmítalo i nadále tendence zprostit literaturu její politické, ideologické a instrumentální úlohy. V roce 1963 obnovil Ústřední výbor KSČ činnost ideologické komise a projednával situaci v kulturní oblasti. Tato debata vyústila v předjaří 1964 v rezoluci *Poslání a stav kulturních*

časopisů (in *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ od listopadu 1962 do konce roku 1963, 1964*), podrobně analyzující pokusy literátů nastolovat otázky o společenské funkci umění a kritizující šíření nemarxistických názorů v literárních časopisech. Svaz československých spisovatelů sice doporučoval redakcím i své tiskové komisi, aby těsněji spolupracovaly s ideologickým oddělením ÚV KSČ, v praxi však víceméně pouze sledoval a formálně zastřešoval spontánní vývoj.

Sílící autonomii kulturního života vycházely volené svazové orgány většinou vstříc, a to zvláště poté, co Ivana Skálu, který s tímto směřováním Svazu nesouhlasil a vzdal se funkce prvního tajemníka, nahradil Jiří Šotola. Změna na klíčovém místě jen potvrdila probíhající trendy a předjala další emancipační snahy spisovatelské obce i pokračující diferenciaci kulturního života.

V polovině šedesátých let nabyl proces politického uvolňování, označovaný jako demokratizace veřejného života, na dynamičnosti. Ve značné míře to byl důsledek relativní otevřenosti komunistické strany, v níž se začínala prosazovat mladší generace politiků (Čestmír Císař, Zdeněk Mlynář aj.) a která byla donucena řešit závažné celospolečenské problémy. Snažila se propojit ideje komunismu a skutečné osobní svobody. Zdeněk Mlynář kupříkladu napsal: „Model socialismu‘ jako nejsvobodnější společnosti proto také zcela nutně vyžaduje, aby celá sféra vztahů politické demokracie byla utvářena tak, že bude plně podporovat, a nikoli brzdit nebo formalizovat iniciativu a tvůrčí občanskou aktivitu socialistického člověka“ (Tváří v tvář politice, Kulturní tvorba 1965, č. 45).

To ovšem neznamenalo, že se politika vzdávala práva na regulaci kulturního a občanského života, do něhož stále zjevněji pronikaly nonkonformní a nemarxistické názory a postoje. Ostatně vedení KSČ nemělo na otázku po dalším směřování společnosti a kultury jednotnou odpověď. Ukázalo to v roce 1965 odvolání oblíbeného ministra školství a kultury Čestmíra Císaře a jeho exemplárně výstražně přesunutí na místo velvyslance v Rumunsku. Obavy budil i způsob, jímž politická moc krotila vyhraněně kritickou publicistiku (ukončení televizního cyklu *Zvědavá kamera*), politickou satiru (soudní proces s karikaturistou Miroslavem Lidákem-Haďákem pro hanobení republiky) či represe namířené proti studentským akcím. Pokusy o kontrolu kulturní scény se tak neustále prolínaly s demokratizačními snahami, což bylo příznačné pro celý tehdejší život.

Jestliže v první polovině šedesátých let vstoupila československá kultura zpět do širšího evropského i světového kontextu, po roce 1965 dosáhli někteří tvůrci nesporného mezinárodního uznání. „Světovost“ se tak poznenáhlu stávala měřítkem úrovně umělecké práce.

Mezinárodního ohlasu se dostalo zvláště tzv. nové vlně české kinematografie, reprezentované režiséry Milošem Formanem, Jiřím Menzlem, Ivanem Passerem, Věrou Chytilovou, Janem Němcem, ze starších pak Oldřichu Lipskému či dvojici Ján Kadár – Elmar Klos. Prestiž československého filmu

Ján Kadár, Elmar Klos
a Ida Kamińska
při přebírání Oscara,
1966

zvýšilo udělení Oscara snímkům *Obchod na korze* (rež. Ján Kadár – Elmar Klos, literární scénář Ladislav Grosman) za rok 1965 a filmu *Ostře sledované vlaky* (rež. Jiří Menzel, podle novely Bohumila Hrabala) za rok 1967. Významné evropské ceny obdržel další Menzlův film *Rozmarné léto* (podle literární předlohy Vladislava Vančury) a parodie Oldřicha Lipského *Limonádový Joe* (scénář a literární předloha Jiří Brdečka). Značnou odezvu vyvolaly také Formanovy *Lásky jedné plavovlásky* z roku 1965. Kultovním filmem mladé generace se stal muzikál *Starci na chmelu* (1964) režiséra Ladislava Rychmana a scenáristy Vratislava Blažka, kteří konfrontovali svět dospělých s upřímností té části dospívající mládeže, která se mu nepřizpůsobuje a spontánně odmítá veřejné pokrytectví. Nápadité písňové texty i využití elektrických kytar odpovídalo citění nastupující generace, která nebyla bezprostředně zatížena válečnými zážitky, politickými poválečnými zápasy a dramatem února 1948.

Značná část mládeže vnímala československou realitu vyostřeně, netajila se výhradami vůči politice KSČ i obdivem k západnímu životnímu stylu a kultuře, do níž zahrnovala též sílící oblibu rockových (bigbeatových) skupin, záhy napodobovaných i v domácím prostředí. Jestliže se na počátku šedesátých let těšila mezi mladými lidmi značnému zájmu poezie, včetně písňových textů Jiřího

Suchého, vycházejících z poetismu, kolem roku 1965 se jejich vkus změnil. Programově tvrdší projev rockové hudby vyžadoval adekvátní české texty, z nichž se však nevytratila osobitá lyrika a smysl pro dadaistické hříčky, takže řada písní složená v tomto období následně „zlidověla“. Pozvolný zrod kulturního stylu nejmladší generace, zřetelně zasažené západními vlivy a tvořící protiváhu oficiální kulturněpolitické linii, komunistické vedení znepokojovalo. Neklid stranických orgánů prohlubovala rovněž postupná ztráta autority mládežnických organizací, zvláště Československého svazu mládeže, který na úrovni nižších složek přestával plnit politickovýchovné poslání. Projevovaly se v něm též svobodomyšlné a kritické tendence, patrné především mezi středoškolskými a vysokoškolskými studenty. Ti usilovali o autentické vyjádření svých postojů a názorů, ovšem dříčší příležitosti, kterých se jim dostalo, nemohli plně využít. Zásah Sboru národní bezpečnosti při studentském majálesu v Praze v roce 1965, s tím spojené vyhoštění amerického básníka Allena Ginsberga i rozháňení májových setkání u pomníku K. H. Máchy na pražském Petříně dokládaly, jak se komunistická moc stále obávala jakýchkoli spontánních projevů veřejnosti. Generační rozdíly, podmíněné odlišnou životní zkušeností i rozdílným vnímáním skutečnosti, tak přispívaly k prohloubení názorové diferenciaci společnosti v politické i kulturní sféře.

V polovině šedesátých let nastaly lepší časy také pro experimentální umění (výstava *Obraz a písmo* v Praze v roce 1966, antologie Josefa Hiršala a Bohumily Grögerové *Slovo, písmo, akce, hlas* z roku 1967), jehož kontakty se zahraničními souputníky nabývaly na síle. Ve stále ještě omezeném prostoru se aktivizovaly další směry – akční umění, happening či nová hudba (mimo jiné bylo založeno sdružení *Aktual*; 13.–14. října 1966 proběhl v Praze festival skupiny *Fluxus*).

Svaz československých spisovatelů byl vzrůstající pluralitě kulturního i literárního prostoru nakloněn. Podporoval setkávání i konfrontaci jednotlivých uměleckých proudů, i když se přitom takticky zaštiťoval (poněkud alibistickou a rozpornou) podmínkou ideové jednoty vnitřně diferencované kulturní obce. Tak ji 9. června 1965 formuloval první tajemník Svazu Jiří Šotola na slavnostním plenárním zasedání u příležitosti dvacátého výročí osvobození Československa. V těchto mezích, daných zvolenou taktikou, podporovalo

Allen Ginsberg jako Král majáles, 1. 5. 1965

předsednictvo Svazu svobodu tvorby a nezávisle na nadřazených státních a stranických institucích začalo připravovat tzv. pozitivní program literatury, který měl vytvořit podmínky k práci všech umělců a zajistit jí respekt ve společnosti.

■ Spor o Tvář

V realizaci proklamovaných zásad vedení Svazu československých spisovatelů nebylo důsledné. Odvolávalo se sice na jednání redaktorů svazových časopisů o sporných statích s Hlavní správou tiskového dohledu a ideologickou komisí ÚV KSČ, ale nedokázalo prosadit vznik dalších kulturních periodik. Navíc, v rozporu s aspirací zastřešovat a sjednocovat literární život, neakceptoval Svaz takové výrazné osobnosti, jakými byli Václav Černý, Jindřich Chalupecký, Jan Grossman, Jiří Kolář či Vladimír Justl, tedy vesměs kritici a tvůrci, jimž vládnoucí režim nedůvěřoval. Alibismus svazové i celospolečenské praxe nazval Václav Havel v diskusním vystoupení na zmíněném červnovém zasedání pléna Svazu „úhybným myšlením“. Podle Havlova názoru neměl Svaz „smlouvat mezi literaturou a politikou“ a „nikdy by se asi neměl stát institucí, která dává direktivy jak psát a vytyčuje literatuře jakékoli umělecké úkoly. Právě naopak: musí pomáhat literatuře, aby byla skutečně a co nejlépe literaturou, spisovatelům, aby byli co nejsvrchovaněji sami sebou, časopisům, aby byly tím, čím být chtějí, a čím tedy jediné mohou být dobře.“ Autor tímto příspěvkem zpochybnil jakékoli politické řízení a usměrňování kultury tvůrčími svazy i státními a stranickými orgány (zčásti publikováno v Literárních novinách 1965, č. 25, kompletně čas. Sešity pro mladou literaturu 1968, č. 21).

Svůj výklad demonstroval Havel na osudu časopisu Tvář, jehož charakter (zvláště druhého ročníku řízeného šéfredaktorem Janem Nedvědem) rozhodně neodpovídal stranické představě tribuny mladé literatury, kterou měl časopis v existující struktuře kulturních časopisů naplňovat. K širšímu autorskému kruhu umělců a teoretiků nemarxistických estetických i politických názorů a pestrého věkového složení (Emanuel Mandler, Jan Kolář, Jan Beneš, Ivan Sviták, Ladislav Hejdlánek ad.) nemohly mít komunisty ovládané instituce důvěru. Další existence Tváře nebyla možná bez alespoň částečného přizpůsobení se dobovým požadavkům. Spor o časopis zároveň dokládal limity kulturního a politického uvolnění. Zřetelný nemarxistický profil periodika provokoval a dráždil a do jisté míry i popíral dosavadní taktiku, spoléhající na pozvolné rozšiřování názorového prostoru dílčími kroky i na osobní provázanost kulturní a politické sféry.

Spor o Tvář nezakrytě vyjevil nejen obecný problém touhy po autonomii umělecké i kritické tvorby a snahou o její kontrolu, nýbrž logicky vyústil v konflikt mezi redakcí nonkonformního časopisu (a s ním sympatizujících

spisovatelů) na jedné straně a ideologickou komisí ÚV KSČ i některými členy vedení Svazu československých spisovatelů na straně druhé. Svaz se o Tvář kriticky zajímal už od jejího zrodu, v druhé polovině roku 1965 však začal připravovat výměnu šéfredaktora a proměnu časopisu v publikační prostor pro mladé autory. „Tvářisté“ na podporu stávajícího charakteru časopisu uspořádali podpisovou akci a vytvořili *Aktiv mladých*, „dobrovolné pracovní sdružení“ literátů do pětatřiceti let při Svazu československých spisovatelů. Pouze třetina z nich byla ovšem kandidáty členství spisovatelské obce. Ve vztahu k Svazu mohl Aktiv působit jako svébytný subjekt a plnit roli obhájce ideové plurality v literárním životě.

Během jednání o dalším osudu časopisu došlo k názorovému rozštěpení spisovatelské obce i vrcholného orgánu Svazu, jehož část opakovaně nepřijala usnesení o výměně redakce Tváře, iniciované ideologickou komisí ÚV KSČ. Případ Tváře přiměl svobodomyšlnější část spisovatelů, vesměs členů Ústředního výboru Svazu československých spisovatelů i KSČ, aby pojmenovali a shrnuli do pěti bodů nejzávažnější problémy, které hodlali předložit k rokování dalšímu celosvazovému sjezdu. Jejich výhrady se týkaly koncepce socialistické kultury, řízení kulturní oblasti komunistickou stranou, cenzury, budoucího profilu Svazu a ekonomických podmínek umělecké i kritické tvorby. V této skupině byli bývalí poúnoroví aktivisté Karel Kosík, Ivan Klíma, Milan Kundera, Milan Jungmann či Pavel Kohout, kteří postupem doby rozpoznali omyly stalinské éry. S nimi sympatizovali rovněž první tajemník Svazu Jiří Šotola a kandidát ÚV KSČ Jan Procházka.

Současně „tvářisté“ připravili petici požadující svolání předčasného sjezdu Svazu československých spisovatelů, která však uvnitř Svazu nezískala potřebnou podporu – zvláště poté, co se její protiváhou stal dopis, který z podnětu ideologické komise ÚV KSČ rozeslalo předsednictvo Svazu všem členům a kandidátům spisovatelské organizace. Odmítalo v něm administrativní zastavení Tváře, přiklánělo se ke zkvalitnění její náplně a samo zahájilo přípravu ke svolání spisovatelského sjezdu.

Vedení Svazu naopak samo založilo komisi pro mladou literaturu, do níž jmenovalo několik spisovatelů z okruhu Tváře. Její sympatizanti pak začali pozvolna opouštět Aktiv mladých a navazovali těsnější spolupráci se svazovou komisí, jejíž činnost vyústila ve vydávání nového generačního časopisu *Sešity pro mladou literaturu*. „Tvářisté“ sice na své členství ve svazové koordinační komisí pro mladou literaturu postupně rezignovali, ale rapidní snížení rozpočtu časopisu i stupňující se politický tlak vedly k víceméně nucenému zastavení Tváře, pro něž se nakonec vyslovila i samotná redakce.

Struktura svazového tisku se tak proměnila. Vedle *Sešitů pro mladou literaturu* začala na počátku roku 1966 vycházet stále odkládaná revue *Orientace* a na Slovensku se nabídka kulturního tisku rozšířila o literárněteoretický časopis *Romboid*. Problémy svazového života, kritizované Václavem Havlem

a dalšími, tedy nedůslednost v plnění sjezdových usnesení (zejména pokud šlo o literární skupiny a „falešnou reprezentaci“ Svazu, zdráhajícího se přijmout do svých řad některé tvůrce), však zůstávaly nedořešeny či vůbec neřešeny.

Okruh Tváře zvolil za této situace taktiku neúčasti na svazovém životě a požadoval obnovení skupinového časopisu, přičemž využíval pravomocí formulovaných ve sjezdových rezolucích. Výsledkem jejich snah bylo vydání sborníků Podoby (1967, ed. Bohumil Doležal) a Podoby II (1969, ed. Václav Havel), které literární scénu programově rozšiřovaly o její různorodější záku-
lisí: obsahovaly mimo jiné texty Jana Zahradníčka, Bohuslava Reynka, Stanislava Zedníčka, Mikuláše Medka či Jiřího Koláře.

Svaz československých spisovatelů, včetně svého předsednictva a ústředního výboru, pozbyl během diskusí o Tváři celistvost. Emancipační snahy spisovatelské organizace již dospěly do stadia, kdy nebyla ochotna plnit diktát ideologické komise ÚV KSČ. Bez větší odezvy přijala *Rezoluci XIII. sjezdu KSČ k naléhavým otázkám dalšího rozvoje socialistické kultury* (Nová mysl 1966, č. 12), v níž komunistická strana nadále obhajovala a zdůrazňovala svou úlohu při řízení kulturní sféry a opakovaně vystoupila s programem politicky angažovaného umění. Toto přitvrzení však u československé veřejnosti jen zvyšovalo rozpaky z protichůdných kroků komunistického vedení. To na jedné straně lpělo, ve shodě s textem platné ústavy, na své moci a na udržení kontroly nad všemi oblastmi života, na druhé straně ale víceméně ignorovalo pronikavou politickou změnu v Sovětském svazu, kde v říjnu 1964 Nikitu Chruščova, krátce předtím okázale přivítaného v Československu, vystřídal v čele komunistické strany Leonid Brežněv a s ním spjatá skupina neostalinistů. Snaha o vlastní politiku, jak ji praktikoval Antonín Novotný, poprávala kulturní a vědecké sféře i po roce 1964 poměrně značné možnosti, zvláště v porovnání se sousední Německou demokratickou republikou i některými dalšími státy sovětského bloku. Novotného vedení se ovšem ocitalo ve dvojím tlaku: sovětským neostalinistům a jejich přívržencům, včetně českých i slovenských, se zdálo příliš měkké a nedůvěryhodné, pro reformně smýšlející komunisty i početnou část nekomunistické veřejnosti zase málo liberální.

■ Mezi literaturou a politikou

V daných poměrech se spisovatelé mohli profilovat jako svědomí společnosti i mravní protiváha moci a směřovat k aktivitám, které se stále zjevněji orientovaly na politickou oblast. Bez dalšího politického uvolnění zůstávala totiž přirozená touha tvůrčí inteligence po svobodném konání, a zvláště svobodě slova, v půli cesty, navíc, jak potvrzovala dosavadní zkušenost, permanentně ohrožovaná recidivami necitlivých mocenských zásahů. Ačkoli se napětí mezi spisovateli a politickou mocí neustále stupňovalo, nebylo možné, aby se vedení

ZBYNĚK HEJDA

Z HOSPODY

Z hospody je cíp hudby znát.
Té na křečovou žílu.
Polibek. Nebo zamlaskat
je slyšet už ty z jílu?

NEVĚSTÍ CESTY

Nevěstí cesty!
Černé kočáry nocí svatební jedou.
Pak: nachový ví jen pestík
ruka, žehnaná Lédou.

Jezera dívek tichá!
Ruce vaše jak vodní ptáci ještě se plaší.
Pak: bílá, měsíčná břicha
houština klínů zháší.

UŽ UŽ SE USMÍVÁ

Už už se usmívá
a ještě rukou plaší
co asi . . . Nebo přešívá
si něco na rubáší?

A radost! Už ji má
tam v tváři, která teří.
Šly děti. Nad nima
z ptáčků sedrané peří.

V LITOMĚŘICÍCH

Od boku vzhůru
celý promodral,
jako by na mor . . .
Tak tenkrát shledán
pod peřinou.
A v kapse básně kus,
poznámenaný hlínou . . .

A už se scházeli
nepozůstali k pohřbu.
Podzimek zlát.
Básník
jak mramor
promodrával dál . . .

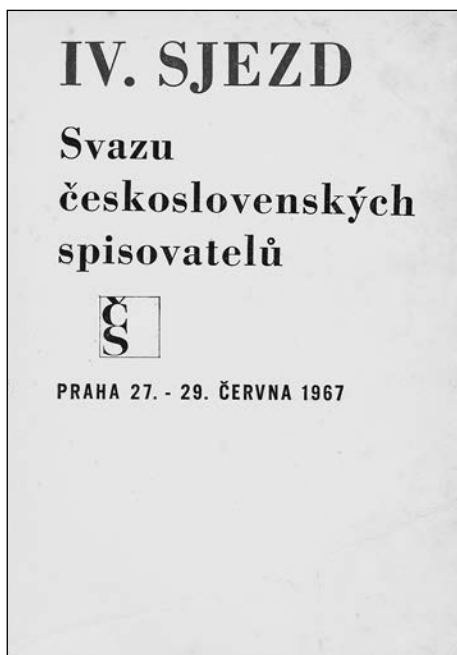
Svazu ocitlo na vysloveně protikomunistických a protisocialistických pozicích. V předsednictvu spisovatelské organizace i mezi jejími reformně naladěnými členy si uchovávali značný vliv lidé, kteří považovali původní komunistické a socialistické ideály za nezpochybnitelnou hodnotu. Jejich přesvědčení upevňovalo jak opětovné docenění avantgardy, zastávající v meziválečném Československu i ve světě levicové postoje, tak celková politická atmosféra v západní Evropě, v níž právě slavily úspěch socialistické strany a kde se veřejné mínění, také zásluhou mladých radikálů, posunulo výrazně doleva. Mezi většinou kriticky smýšlejících spisovatelů převládalo mínění, že socialismus, zbavený deformací a chyb, je v zásadě správná věc, jíž po příslušných reformách patří budoucnost. Někteří z nich tímto způsobem vyřešili dilema mezi někdejší vírou v stalinskou podobu socialismu a postupným vystřízlivěním, které mnohdy vyústilo až v pocity viny a mravní spoluzodpovědnosti. Ostatně značná část československé společnosti, jejíž nálady umělci vyjadřovali i spoluutvářeli, sdílela shodné či podobné názory.

Všechny tyto protichůdné tendence vyvrcholily roku 1967 příznačně na půdě Svazu československých spisovatelů, a to ve sporech o svazový týdeník *Literární noviny*, který byl již od svého vzniku v padesátých letech periodikem nejenom úzce literárním, ale i kulturně-politickým. Jestliže však *Literární noviny* byly založeny s úkolem propagovat stranickou linii v kultuře, v průběhu šedesátých let se stále zřetelněji stávaly platformou pro kritický postoj k aktuálním kulturním a politickým problémům současnosti. Vedle ukázek beletrie, literárněkritických statí a polemik se tak na jejich stránkách otevíral prostor pro závažná ekonomická i sociologická témata, čímž fakticky suplovaly úlohu neexistujícího kriticky zaměřeného politického týdeníku. Četné zásahy Hlavní správy tiskového dohledu nedokázaly profil *Literárních novin* změnit. Ideologická komise ÚV KSČ se proto při jednáních s vedením Svazu i redakcí *Literárních novin* snažila dosáhnout zúžení záběru periodika a obrátit pozornost redakce výhradně k literární problematice, pojímané v duchu oficiální stranické linie. Svaz na tyto výtky zprvu reagoval dílčími personálními obměnami redakční rady a formálním zrušením funkce šéfredaktora, přičemž na místě odpovědného redaktora nadále ponechal Milana Jungmana. I ten však musel počátkem roku 1967 nastoupit tvůrčí dovolenou a spolu s Ludvíkem Vaculíkem redakci opustit, neboť Ústřední výbor KSČ odchodem nepohodlných redaktorů podmínil další vydávání časopisu. Ve snaze o kompromis převzal řízení *Literárních novin* Jiří Šotola, jehož povinnosti prvního tajemníka Svazu zase v podstatě přejali nově zvolení tajemníci Karel Ptáčník a Juraj Špitzer. Komunistické vedení tak sobě i veřejnosti opět demonstrovalo odhodlání udržet si kontrolu nad kulturou a médií.

Permanentní napětí mezi spisovatelskou obcí a stranickými představiteli umocnil nový tiskový zákon, který vstoupil v platnost 1. ledna 1967. Cenzurní praxi, již ustavením *Ústřední publikační správy* legalizoval, spisovatelé odmítali

jako popírání svobody tvorby i svobody slova. Své politické názory a postoje již navíc nehodlali skrývat, jak to ukázala reakce na šestidenní válku mezi Izraelem a arabskými státy Egyptem, Sýrií a Jordánskem v červnu 1967. Československá vláda a nejvyšší stranické orgány označily, ve shodě se stanoviskem Sovětského svazu, za agresora i viníka krize na Blízkém východě Izrael. Naproti tomu spisovatel Arnošt Lustig (novinářský zpravodaj a svědek událostí v první izraelsko-arabské válce v roce 1948) i šachový velmistr a publicista Luděk Pachman adresovali protest proti jednostrannému hodnocení událostí přímo Ústřednímu výboru KSČ. Oficiálně šířenou protiizraelskou atmosféru se pokusily rozptýlit Literární noviny článkem Spisovatelé a Střední východ, jenž byl Ústřední publikační správou zastaven. Spisovatel Ladislav Mňačko dokonce na protest proti vládní politice emigroval do Izraele. Reakce spisovatelů a některých vlivných novinářů souzněly v této otázce s míněním nezanedbatelné části veřejnosti, která si ještě pamatovala mimořádnou podporu komunistického Československa Izraeli po únoru 1948 a proarabský postoj vlády vnímala jako politický obrat učiněný pod tlakem Sovětského svazu.

V takto vypjatém ovzduší končily přípravy *IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů* (knižně *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů /protokol/, 1967*). Komunističtí ideologové se zcela oprávněně obávali narušení sjezdového jednání otázkami politickými a etickými, o nichž se rokovalo i na

Obálka protokolu IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, 1968

předchozích dvou sjezdech. Kritická vystoupení očekávali především ze strany autorského okruhu bývalé Tváře, který si spojovali s osobností Václava Černého a s antikomunistickou emigrací na Západě, konkrétně s časopisem Svědectví Pavla Tigrida. Černý se s ním setkal při dvouměsíční návštěvě Francie na jaře 1966, kde jeho cestu sledovala Státní bezpečnost. Významnou roli prostředníka přisuzovalo komunistické vedení spisovateli Janu Benešovi, jenž byl trestně stíhán za to, že od roku 1964 ve Svědectví publikoval pod pseudonymem seriál o kulturní a politické situaci v ČSSR, a který byl proto v roce 1966 odsouzen do vězení za podvracení republiky. Znepokojení stranických předáků pramenilo rovněž z mimoliterárních aktivit spisovatelů-komunistů v okruhu Li-

terárních novin a Hosta do domu i z konfliktních jednání mezi vedením Svazu a ideologickou komisí ÚV KSČ v době příprav sjezdu.

Třídenní sjezdové jednání, zahájené 27. června 1967, otevřel Milan Kundera doplněním dokumentu *Návrh stanoviska ÚV SČSS k některým otázkám československé literatury*, který již byl připraven a schválen předsednictvem Svazu československých spisovatelů a sjezdu byl předložen jako návrh rezoluce. Kunderovo vystoupení nahrazovalo obvyklý hlavní referát, zhodnotilo literární tvorbu posledních let a označilo ji za dobu nebývalého rozmachu. Kunderův výklad vycházel z obecných úvah o vztahu národa, jeho kultury i svobody a neskrýval inspiraci v provokativních myšlenkách H. G. Schauera a T. G. Masaryka: „Spisovatelé čeští mají odpovědnost za samo bytí svého národa a mají ji dodnes, protože od úrovně českého písemnictví, od jeho velikosti či malosti, odvahy či zbabělosti, provinciálnosti či všelidskosti, závisí do značné míry odpověď na životní otázku národa: Stojí jeho existence vůbec za to?“

V obdobném duchu promluvili i další. Když se Pavel Kohout a Alexandr Kliment dotkli problému svobody a nesvobody v literárním i veřejném životě a s ní související duchovní krize společnosti, sjezd demonstrativně opustil vedoucí delegace ÚV KSČ Jiří Hendrych. Hrozící rozvrat sjezdového jednání odvrátil Eduard Goldstücker, účastníci sněmování se však názorově rozštěpili. Spisovatelé loajální ke komunistickému vedení (Ivan Skála, Jiří Hájek ad.) protestovali proti nesocialistickému charakteru některých projevů, jejichž sled považovali za předem připravený a záměrný. Na kritiku panující kulturní politiky (příspěvky A. J. Liehma, Ivana Klímy, Václava Havla aj.) a historický exkurz o poměru intelektuála k moci a k vlastnímu svědomí (Karel Kosík) navázalo vystoupení Ludvíka Vaculíka. Projev, jehož autor požadoval, aby svébytnost kultury a umění i občanská svoboda nebyla pouhou proklamací, a který kritizoval nejen stanovy Svazu československých spisovatelů, ale také československé zákonodárství a ústavu, se stal nejostřejším mediálně prezentovaným útokem na stávající politický systém. Delegace ÚV KSČ příspěvek razantně odmítla a někteří autoři oddaní stranické linii opustili sál i sjezd.

Tím ale konfrontace neskončila. Nátlak ÚV KSČ se projevil v tom, že z kandidátky do ústředního výboru Svazu byli vyškrtnuti Pavel Kohout, Ivan Klíma, Ludvík Vaculík a Václav Havel. Sjezdová rezoluce pak byla výsledkem určitého kompromisu. Deklarovala účast Svazu na vytváření nového modelu socialistické kultury, již by nemělo určovat omezování lidské a tvůrčí svobody. Mezi úkoly nového ústředního výboru spisovatelské organizace tak zařadila mimo jiné úsilí o novelizaci tiskového zákona, péči o svazový tisk, revizi vztahu k československým spisovatelům v emigraci i k tvůrcům stojícím z jakýchkoli důvodů mimo Svaz. Ačkoli došlo ke zvolení svazového předsednictva, nedořešena zůstala otázka předsedy, jenž měl nahradit prvního tajemníka Svazu.

Ústřední výbor KSČ reagoval na sjezdové události, v kterých spatřoval předem připravenou a ze zahraničí řízenou provokaci, mimořádně tvrdě. S Milanem

DISKUSIONÍ PRÍSPĚVKY SVAZU ČS. SPISOVATELŮ

Diskusní příspěvek vedoucího delegace ÚV KSČ Jiřího Hendrycha

Dovolím mi, abych stručně zjezdil Svazem ČS. spisovatelů a celý spisovatelství obcí podrobil kritickému zhodnocení. Komunistická strana čestně splnila své úkoly. Spisovatelství však nebylo v žádném ohledu...

Realizace závěrů XIII. sjezdu Strany v oblasti kulturního životního prostředí se uskutečnila v mnohém směru. Především odlišit novou úroveň, jež se zdá být odlišnou od té, kterou jsme dosud znali...

Vilém ve Vlastimíru, kde se rozvíjí ve směru dramatického životního prostředí. Dovolím si říci, že rozvíjí se politická demokratická úroveň v literatuře, především v literatuře, která je přímou...

Zdárnost nového pokroku je spojena se samou otázkou Československa v světovém dění. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Převládá tendence k tomu, aby se vyznačovala i zvláštní úroveň kulturního života. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Do světa byly vpadly různé postmoderní proudy. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Nejde proto o jakýkoliv náhodný výskyt, ale o výskyt, který je spojen s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Spisovatelství se vyznačuje tím, že je spojeno s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Spisovatelství se vyznačuje tím, že je spojeno s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Spisovatelství se vyznačuje tím, že je spojeno s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Spisovatelství se vyznačuje tím, že je spojeno s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Spisovatelství se vyznačuje tím, že je spojeno s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Spisovatelství se vyznačuje tím, že je spojeno s určitými podmínkami. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

spisovatelství. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Zde se ptám: jak rozvíjí literatura, jaké problémy, jaké problémy? Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

literárního života. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa. Je to otázka, která se týká nejen nás, ale i celého světa...

Kunderou, označeným za hlavního ideového viníka, zahájil stranické disciplinární řízení a Pavlu Kohoutovi udělil důtku. Z KSČ byli vyloučeni Ivan Klíma, A. J. Liehm a Ludvík Vaculík; Jan Procházka byl uvolněn z funkce předsedy stranické organizace Svazu československých spisovatelů a jeho kandidatura do ÚV KSČ byla zastavena. Emigrant Ladislav Mňačko byl vyloučen ze strany a zbaven československého občanství. Napjatý vztah Svazu československých spisovatelů a představitelů komunistického režimu ještě znásobil ostře kritický *Manifest československých spisovatelů*, uveřejněný v Sunday Times 3. září 1967, od něhož se údajní signatáři (především z řad „tváristů“) distancovali. Jak se později ukázalo, jeho autorem byl historik Ivan Pfaff.

Ve snaze předejít zformování spisovatelské obce v názorovou opozici začal Ústřední výbor KSČ připravovat vznik *Výboru pro kulturu a informace* (obdobu Výboru socialistické kultury) a zároveň narušovat ekonomické i publikační zázemí Svazu československých spisovatelů. Faktický monopol Československého spisovatele na vydávání českých beletristických novinek měla omezit reorganizace edičních plánů nakladatelství Práce, Mladá fronta, jejímž ředitelem se stal Ivan Skála, a Svoboda, kde redakci beletrie vedl Jiří Hájek. Od 1. října 1967 byl Svazu odebrán jeho hlavní tiskový orgán Literární noviny a převeden přímo pod ministerstvo kultury a informací. Mocenský diktát vyvolal odpor spisovatelské obce, nové Literární noviny, lidově „Erárky“, nenalezly mezi spisovateli autorské zázemí a široký čtenářský okruh původních Literárních novin je bojkotoval. Informační embargo vytvořilo legendu o revoltě literátů; tisk poměrně rychle nahradily spontánně pořádané besedy občanů se spisovateli.

Zásah proti Literárním novinám se (po problémech Tváře a výměně redakční rady kulturně-historické revue Dějiny a současnost) stal jedním z posledních rázných činů, kterým se vládnoucí moc v předlednovém období snažila udržet kontrolu nad ideovým životem společnosti.

Společnost ale již byla v pohybu a ztrácela strach z konfrontace. To doložilo protestní vystoupení studentů z pražských strahovských kolejí na podzim roku 1967, rozehnané brutálním policejním zákrokem, i dříve nemyslitelné uspořádání I. beatového festivalu v Lucerně krátce před vánočními svátky téhož roku, tedy v době, kdy zasedání ÚV KSČ řešilo stěžejní problém odvolání svého prvního tajemníka.

■ V období Pražského jara a jeho doznívání

Vnitrostranickou krizi z podzimu 1967 vyřešilo lednové zasedání ÚV KSČ, které rozdělilo nejvyšší státní a stranickou funkci mezi dva nositele. Z postu prvního tajemníka ÚV KSČ byl odvolán Antonín Novotný a nahradil jej Alexander Dubček. Začínalo Pražské jaro. Jeho dalším viditelným projevem byla

na sklonku března 1968 Novotného abdikace a volba Ludvíka Svobody československým prezidentem. V překotném tempu veřejného života, směřujícího k demokratizaci společnosti, naplňování programu ekonomické reformy a také k rehabilitaci závažných křivd, kterých se režim dříve dopustil, vznikl politický program „socialismu s lidskou tváří“. V dubnu byl přijat *Akční program KSČ*, brzy poté byla dokončena příprava federalizace československého státu a v červnu parlament schválil zákon o rehabilitacích i novelu tiskového zákona.

Probuzená občanská společnost se poměrně rychle vnitřně diferencovala a v průběhu jarních měsíců začala vystupovat s konkrétními návrhy a připomínkami. V zjiřené, naději prosycené atmosféře vznikl *Klub angažovaných nestraníků (KAN)*, společenství bývalých politických vězňů *Klub 231 (K 231)* i *Společnost pro lidská práva*, sledující dodržování Všeobecné deklarace lidských práv a svobod OSN. Československá, zvláště pak česká společnost v tomto směru nevnímala rozdíly mezi komunisty a nestraníky, rozhodující pro ni byla podpora celospolečenské reformy. Její čelní stoupenci publikovali své názory v denním a kulturním tisku a zúčastňovali se, často spolu s reformními politiky, četných mítinků, diskusních večerů a besed s občany.

Postoje veřejnosti ve značné míře ovlivňovaly úvahy předních intelektuálů a spisovatelů známých z nedávné minulosti kritickými postoji vůči oficiální politice (Karel Kosík, Milan Kundera, Ivan Sviták, Václav Havel ad.). Spisovatelé vytvořili *Klub kritického myšlení*, jehož smyslem bylo zajiřovat svobodnou výměnu názorů na základní problémy soudobého kulturního a politického dění. Zapojení spisovatelské obce do politického života dokládalo i to, že Svaz československých spisovatelů připravoval pod tradičním titulem Lidové noviny vydávání nezávislého deníku (vycházet měl od října 1968), zatímco literární týdeník typu původních „Literárek“, obnovený 29. února 1968, dostal titul Literární listy.

Spisovatelská organizace jako celek ovšem neusilovala o to, aby se stala politickým subjektem; spíše plnila úlohu inspirátora a usměřovatele společenské obrody, jejíž průběh kriticky komentovala. Spisovatelé se hodlali nejprve vyrovnat s deformacemi a perzekucemi ve společnosti i v kulturním životě. Na podnět Svazu uděлил odstupující prezident Antonín Novotný milost spisovateli Janu Benešovi, Ladislavu Mňačkovi bylo navráćeno československé občanství a v květnu se vrátil do vlasti. Stranické tresty, uložené pěti spisovatelům po jejich vystoupení na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, byly anulovány a kompetence řešit problémy literární scény se vrátily do rukou Svazu.

Právě tato organizace, vedená nyní Eduardem Goldstüčkrem, zřídila rehabilitační komisi, která do června 1969 projednala 168 žádostí spisovatelů odsouzených v politických procesech, nespravedlivě vězňených či těch, jimž bylo

upřeno nebo odebráno svazové členství (A. C. Nor, Václav Černý, Jan Patočka, Jan Vladislav, Jiří Kolář, Zdeněk Urbánek ad.), respektive kterým bylo z politických důvodů zakázáno publikovat (např. Jaroslav Foglar). Ke zdárnému konci dovedla též případy tvůrců, postižených pracovní, publikační či stranickou diskriminací v letech 1958 a 1959 (například Ladislav Fikar se stal po devíti letech opět ředitelem svazového nakladatelství). Svaz rovněž intervenoval v záležitostech spisovatelů-politických vězňů, s nimiž rehabilitační soudní projednání protiprávních procesů zatím neproběhlo (Jiří Mucha, Josef Kostohryz, Václav Renč, Karel Pecka, Petr Kopta, Josef Palivec, Rudolf Mertlík, Jan Beneš), a zvláště se zasazoval o plnou rehabilitaci popraveného Závíše Kalandry. U těch spisovatelů, u nichž se právní narovnání již uskutečnilo (například Bedřich Fučík, Josef Knap, František Křelina, Zdeněk Kalista, Václav Prokůpek, Jan Zahradníček), bylo třeba zasadit se o jejich rehabilitaci morální, podobně jako u všech neprávem přehlížených autorů. Podmínkou začlenění těchto osobností do obecného povědomí i vřazení do nedefinovaných dějin české a slovenské literatury bylo zveřejnění jejich osudů a okolností jejich případů stejně jako nabídka publikačních možností.

V březnu 1968 se konalo plenární zasedání českých spisovatelů, které volalo – slovy Josefa Hiršala – k „morální inventuře“ všechny autory, podílející se na devastaci veřejného i literárního života v stěžejních momentech pounorového vývoje (od přeměny Syndikátu českých spisovatelů v Svaz československých spisovatelů přes spisovatelskou konferenci v roce 1959 a likvidaci Tváře až po události kolem IV. spisovatelského sjezdu). Působení Ladislava Štolla v oblasti české literatury shledala rehabilitační komise jako škodlivé (ve stejné době byl Štoll penzionován v rámci Československé akademie věd). Spisovatelé, kteří se ke svým někdejšími postojům a činům vyjádřili, je zdůvodňovali důvěrou v ideály komunismu i v politiku KSČ, ale někteří, jako například Jarmila Glazarová, rovněž připomínali nátlak stranických představitelů, jemuž byli v období politických procesů vystaveni. Na spisovatelském březnovém plénu se zřetelně vyjevily názorové neshody mezi spisovateli-komunisty aktivně ovlivňujícími literární život v předchozích dvou desetiletích, dále skupiny, jež zhruba od poloviny šedesátých let a zejména během IV. sjezdu vystupovala jako opozice nadřazených stranických orgánů, a konečně autorů, kteří nepatřili do řad KSČ a z oficiálního literárního života byli vylučováni či se pohybovali v jiném komunikačním prostoru. Tyto literáty, pokud se hodlali v budoucnu podílet na práci Svazu, sdružil *Kruh nezávislých spisovatelů (KNS)*, založený 29. března 1968 (program byl zveřejněn 4. července 1968). V jeho čele stanul Václav Havel. Deklarovaným cílem činnosti Kruhu byla péče o nezávislost kultury, její pluralitu i rovnoprávnost tvůrců, spočívající na odborných schopnostech a mravních zásadách. Podobně jako *Koordináční výbor tvůrčích svazů*, zřízený v květnu 1968, se Kruh přihlásil k povinnosti mravně bdít nad společenským vývojem.

Stanoviska ÚV KSČ (včetně Akčního programu) ani práce zákonodárných orgánů v tzv. polednovém období neodpovídaly ovšem představám radikálnějších reformátorů, zejména z okruhu tvůrčí inteligence. Vyjádřením jejich obav o další osud obrody veřejného života v Československu se stala výzva *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*. Její text, který připravil Ludvík Vaculík, zveřejnily 27. června 1968 Literární listy a některé deníky (Práce, Mladá fronta, Zemědělské noviny). Výzva se zřetelně lomila ve dvě části: v první byla ostrým kritickým tónem analyzována minulost poučného Československa, druhá sledovala dosavadní nejednoznačný průběh a nedůslednosti reformního hnutí. Prvními signatáři textu se staly známé osobnosti: vědci, sportovci a umělci (mj. Jiří Hanzelka, Karel Kosík, Otomar Krejča, Alfréd Radok, Jaroslav Seifert, Jan Werich, Otto Wichterle, Emil Zátopek). Během několika dní se k jeho myšlenkám přihlásilo značné množství občanů – počet těch, kteří se pod prohlášení podepsali, překročil posléze 120 000.

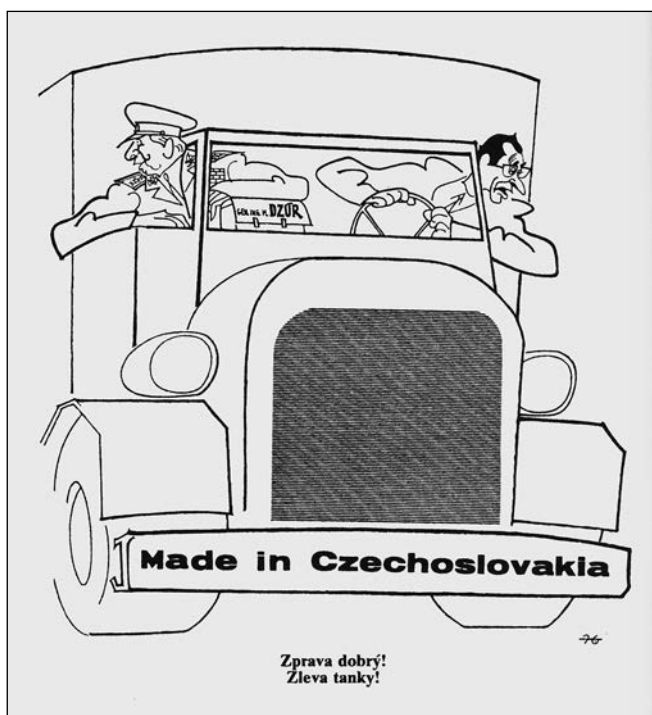
Zatímco obyvatelé českých zemí výzvu spíše podporovali, na Slovensku, jež obrodný proces spojovalo především s touhou po politickém vyrovnání českého a slovenského národa formou federalizace, tomu bylo jinak. Komunistická strana Slovenska jako celek akci odmítla. Také vedení KSČ hodnotilo Dva tisíce slov jako útok proti základům socialistického zřízení a výzvu k občanské neposlušnosti, která svým radikalismem postupnou obrodu společnosti fakticky ohrožuje. V tomto smyslu se vyslovily též parlament a Národní fronta. Obavy vládních a stranických představitelů budila především možná reakce států Varšavské smlouvy, které již od února 1968 reformní proces v Československu ostře kritizovaly a na československé vedení vyvíjely téměř soustavný nátlak. Rozpor mezi uvolňováním poměrů v Československu a zjevným přitvrzením politického kurzu v Sovětském svazu, Německé demokratické republice a Polsku zužoval reformním komunistům manévrovací prostor. Jejich tušení se naplnilo, když provolání Dva tisíce slov rozhodně odmítl Sovětský svaz i většina zemí východního bloku.

Tlak Sovětského svazu a jeho satelitů, zřejmý při březnových jednáních v Drážďanech i v sérii dalších rozhovorů, vedl na druhé straně k aktivizaci československé společnosti a růstu jejího zájmu o osud tzv. obrodného procesu. Ukázalo se to v době konání vojenských manévrů Varšavské smlouvy, uskutečněných pod názvem Šumava v červnu 1968 a sledovaných se znepokojením veřejností i značnou částí tisku kvůli záměrně protahovanému odchodu sovětských vojsk. Sovětský svaz tím dával najevo svůj nesouhlas s pokračováním obrodného procesu a zároveň manifestoval svou sílu. V polovině července se představitelé pěti socialistických států sešli ze sovětského podnětu ve Varšavě, aby znovu vyslovili obavy z československého vývoje. Na varšavské jednání reagovalo předsednictvo ÚV KSČ dopisem, v němž obvinění z podpory kontrarevoluce označilo za neopodstatněné a zároveň označilo názory představitelů

socialistických států za postoje hraničící s vměšováním do vnitřních záležitostí Československa.

V průběhu letních měsíců nalezlo stanovisko předsednictva ÚV KSČ širokou podporu občanů; dopisem, datovaným 19. července 1968, ji vyjádřil též Svaz československých spisovatelů a ostatní tvůrčí svazy. Spisovatelská organizace pozvala do Československa pětičlenné delegace literátů ze Sovětského svazu, Polska, Bulharska, Maďarska, NDR, Rumunska, Jugoslávie a Kuby i několik významných tvůrců ze západních států (Louise Aragona, Elsu Trioletovou, Heinricha Bölla, Ernsta Fischera, J.-P. Sartra, Clauda Lévi-Strausse i další), aby se přesvědčili, že demokratizační proces probíhá v poklidu a při dodržování všech závazků, které Československo k socialistickému bloku má. Setkání členů politbyra ÚV KSSS a předsednictva ÚV KSČ na přelomu července a srpna 1968 v Čierné nad Tisou provázelo opětné vzednutí občanských aktivit s cílem podpořit československé představitele ve snaze o suverénní státní politiku. V Praze se kupříkladu konaly spontánní podvečerní diskuse u pomníku Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí. Tyto postoje podnítilo také *Poselství občanů předsednictvu Ústředního výboru KSČ* („Vše, oč usilujeme, dá se shrnout do čtyř slov: Socialismus! Spojenectví! Suverenita! Svoboda!“; Literární listy, zvláštní vydání 26. 7. 1968), jehož autorem byl Pavel Kohout. Během rozhovorů v Čierné nad Tisou přistoupilo vedení KSČ na některé požadavky sovětské

Karikatura Miroslava Lidáka-Hadáka, srpen 1968

strany. Ještě závažnější bylo, že se pod sovětským nátlakem projevila názorová nejednotnost přímo mezi členy předsednictva strany; ta byla zřejmá též při poradě vedoucích činovníků komunistických a dělnických stran 3. srpna v Bratislavě. Události vyústily 21. srpna 1968 v intervenci vojsk pěti států Varšavské smlouvy – Sovětského svazu, Bulharska, Německé demokratické republiky, Polska a Maďarska – do Československa.

Okupace okamžitě vyvolala bezprostřední a v pravém slova smyslu masový odpor veřejnosti, odhodlané ubránit československou reformu. Po obsazení rozhlasu, televize a omezení činnosti dalších médií okupačními vojsky probíhala společenská komunikace ve ztížených podmínkách. Ulice se již od ranních hodin 21. srpna plnily protestními nápisy, rozšiřovány byly hesla i letáky, jejichž společným jmenovatelem byly přiměřená slušnost, vtip, výstižnost a zkratkovitost. Rozvinuly se též další formy spontánních literárních projevů – zvěsti, obměny lidových a populárních písní, protestsongy i anekdoty.

Následujícího dne, 22. srpna, jednal XIV. sjezd KSČ, jenž se původně měl konat až v září. Zasedání v pražských Vysočanech se však mohla zúčastnit jen část – převážně českých – delegátů. Na protest proti okupaci se o den později konala hodinová protestní generální stávka. Nejvyšší ústavní i straníční představitelé Československa byli odvezeni k jednáním do Moskvy.

Přes verbální podporu, již poskytovalo československému obrodnému procesu také mezinárodní společenství, podepsala většina československých představitelů (s výjimkou Františka Kriegla) 26. srpna tzv. moskevský protokol, jenž kromě obecných ustanovení o věrnosti marxismu-leninismu a splnění bodů z Čierné nad Tisou požadoval zákaz „protisocialistických“ organizací, nepovolení činnosti obnovované sociálnědemokratické strany, stranickou kontrolu tisku, upevnění pozic složek ministerstva vnitra i armády, zrušení platnosti vysočanského sjezdu a odchod tzv. protisovětsky smýšlejících osob z čelných funkcí.

Plné a přesné znění tzv. moskevského protokolu československá veřejnost neznala, proto také ve své většině doufala, že se udrží pozitiva polednového vývoje. O jeho hodnoty sváděla zápas, který však byl, vzhledem k přítomnosti sovětských vojsk na československém území, předem rozhodnut. Už 3. září vydal Úřad pro tisk a informace první pokyny omezující svobodu slova a 12. září byl zřízen *Vládní výbor pro tisk a informace*. Cenzura, okázale zrušená v květnu 1968, se opět, byť v pozměněné podobě, stala realitou.

Spisovatelé ani v tomto období nestáli na okraji dění. Svůj nesouhlas s intervencí vyjádřili rezolucemi, přijatými 6. a 17. září 1968. Svůj postup koordinovali s ostatními tvůrčími svazy. Již 31. srpna vydal Koordináční výbor tvůrčích svazů (v té době významná politická síla, jednající s vládou i nejvyššími stranickými orgány) protestní *Prohlášení vědců, novinářů a umělců*. Kromě toho Svaz československých spisovatelů zastavil vydávání Literárních listů a připravil koncepci kulturního týdeníku *Listy*. Zvěsti o emigraci některých

spisovatelů (Milan Kundera, Milan Jungmann aj.) Svaz přešetřoval a své členy také zaštiťoval před útoky v tisku pěti intervenčních států. Po odchodu Eduarda Goldstückra na neplacenou dovolenou (na jeho odstoupení měly mimo jiné vliv články v moskevském časopise *Litěraturnaja gazeta*) se svazového vedení ujal 4. října 1968 Jaroslav Seifert spolu s Jiřím Brabcem, Ladislavem Fikarem, Milanem Uhdem a Františkem Vrbou.

Nové vedení Svazu československých spisovatelů nerespektovalo počínající normalizaci, jak ji dle sovětského diktátu uváděli do života přívrženci Moskvy ve vrcholných orgánech komunistické strany, kde se stále více prosazoval Gustáv Husák. Na konci října se konaly spisovatelské aktivity v Praze, Brně a Ostravě, na nichž svazoví představitelé přijali dohodu o solidaritě mezi vědci, umělci, novináři a všemi pracujícími. Spisovatelé projednali přípravu federalizace (navazující na federalizaci státu) a nových stanov Svazu, připravovaných pro celosvazovou konferenci či sjezd, případně ustavující konference obou národních spisovatelských organizací. Protest vůči posrpnovému vývoji vyjádřili pražští spisovatelé 31. října v *Prohlášení aktivu českých spisovatelů k politické situaci v zemi*: „Pokud jde o nás, spisovatele, jsme rozhodnuti učinit vše na podporu politiky, která povede nikoli k zdánlivému, ale skutečnému překonání dnešní situace a tím i k dalšímu rozvoji toho, čemu jsme si zvykli říkat socialismus s lidskou tváří. Nejsme však a nikdy nebudeme ochotni přiznávat zločiny, kterých jsme se nedopustili, či děkovat za pomoc, která není než krivdou. Nejsme a nebudeme nikdy ochotni nazývat lež pravdou a nespravedlnost nutností. Mocí lze likvidovat lidi, nikoli jejich myšlenky“ (Listy 1968, č. 1).

Nastupující normalizace postihla tvrdě především svobodně se vyjadřující tisk. Přes protesty, zaslané vládním orgánům, byly zastaveny vlivné časopisy *Reportér*, *Politika* a *Kultúrny život*, otevřeně se vyjadřující k politickým poměrům i aktuálním otázkám. Atmosféru ve společnosti vyostřilo v závěru roku 1968 listopadové plénum ÚV KSČ, které pod diktátem Moskvy fakticky rezignovalo na obhajobu polednové politiky. S tímto posunem se nehodlali smířit představitelé tvůrčích svazů, jejichž zástupci se sešli 22. a 26. listopadu na shromážděních v Praze. Podobně jako stávkující vysokoškolští a částečně i středoškolští studenti vyzvali rovněž umělci, vědci a novináři státní i stranické vedení k pokračování v demokratizačním programu, požadovali podíl na tvorbě kulturní politiky a zrušení nátlaku na tisk, rozhlas a televizi. Činnost tvůrčích svazů, v čele se spisovatelským, pokračovala právě v tomto duchu.

Politické pnutí oživilo úvahy intelektuálů, spisovatelů i filozofů o obecných problémech českého národa v jeho historii i nedávné současnosti. Přemýšlení o vrcholech a zákonitých propadech v dějinách malého národa tak kompenzovalo posrpnovou frustraci. K nejvýraznějším tématům těchto polemik, iniciovaných především článkem Milana Kundery *Český úděl* (Listy 1968, č. 7–8), patřily další možnosti vývoje Československa v mezích socialismu a postavení a úloha intelektuála v soudobé společnosti.

... ať se přičiní živí k boji ...

UNIVERSITA KARLOVA
A SVAZ VYSOKOŠKOLSKÉHO STUDENTSTVA
ČECH A MORAVY

UCTÍ PAMÁTKU ČLENA SVÉ AKADEMICKÉ OBCE A KOLEGY,
STUDENTA FILOSOFICKÉ FAKULTY

JANA PALACHA

KTERÝ VE VĚKU JEDENADVACETI LET DAL SVŮJ ŽIVOT SVĚMU LIDU,
SVĚ ZEMI I VŠELIDSKÝM IDEÁLŮM A HODNOTÁM NEJVYŠŠÍM.

RAKEV S TĚLEM ZESNULÉHO BUDE VYSTAVENA DNE 24. LEDNA 1969
OD 10 DO 18 HODIN A DNE 25. LEDNA 1969 OD 9 DO 11 HODIN
NA NÁDVOŘÍ KAROLINA V PRAZE 1, ŽELEZNÁ 9.

ZAČÁTEK SMUTEČNÍHO AKTU BUDE DNE 25. LEDNA 1969 VE 12.45 HODIN
NA REKTORSKÉM NÁDVOŘÍ, ODKUD SE SMUTEČNÍ PRŮVOD ODEBERE
K BUDOVĚ FILOSOFICKÉ FAKULTY. ZDE BUDE ROZLOUČENÍ
UKONČENO VE 14 HODIN.

UNIVERSITA KARLOVA, POSVĚCENÁ PAMÁTKOU HUSOVOU,
A SVAZ VYSOKOŠKOLSKÉHO STUDENTSTVA ČECH A MORAVY V DUCHU
TRADIC 17. LISTOPADU ZŮSTANOU VĚRNÍ IDEÁLŮM, ZA NEŽ SE
JAN PALACH OBĚTOVAL.

V PRAZE DNE 21. LEDNA 1969.

UNIVERSITA KARLOVA
SVAZ VYSOKOŠKOLSKÉHO STUDENTSTVA
ČECH A MORAVY

Milan Kundera své názory, že malý národ musí neustále řešit dilema své ne zcela samozřejmé existence ve vztahu k národům velkým a svůj význam potvrzovat v neustávající hospodářské, a především kulturní tvorbě, uzavřel tezí, že český národ potvrdil svou velikost právě v těžké zkoušce srpnové okupace, kterou idea započaté socialistické reformy přečkala (→ s. 158, kap. *Myšlení o literatuře*). Kunderovy schauerovské úvahy odmítl Václav Havel, který již pocítoval odklon od reformní politiky i limity socialismu (Tvář 1969, č. 2). Diskuse intelektuálů v kulturním tisku však už neměly takovou odezvu ve veřejnosti jako ještě před nemnoha měsíci. Aktivní úlohu iniciátorů a morálních arbitrů v politickém životě filozofové, spisovatelé a publicisté pomalu ztráceli.

Neklid ve společnosti, nespokojené s opuštěním obrodného kurzu, vyvrcholil v prvním čtvrtletí roku 1969 v masových manifestacích, v něž se proměnil pohřeb studenta Karlovy univerzity Jana Palacha, který se upálil na protest proti nastupujícím poměrům. Příležitostí pro vyjádření odporu vůči okupantům se stala také spontánní oslava vítězství československých hokejistů nad Sovětským svazem na mistrovství světa ve Stockholmu. Tyto události však přispěly k výměně ve vedení KSČ, kde se prosazovalo tvrdé křídlo. Jakkoli byl Gustáv Husák v té chvíli pro většinu členů ÚV KSČ přijatelný, stala se jeho volba prvním tajemníkem komunistické strany, uskutečněná 17. dubna 1969, dějinným mezníkem, definitivně uzavírajícím naděje a touhy Pražského jara.

Počátek nekompromisní normalizace v první řadě opět postihl kulturní časopisy. Již v květnu 1969 byly zastaveny Listy, poté Plamen, obnovena Tvář i historický časopis Dějiny a současnost. V květnu se také naposledy sešel Koor- dinační výbor tvůrčích svazů. Mezi 10.–12. červnem 1969 se konaly ustavující

Ustavující sjezd Svazu českých spisovatelů, 10.–12. 6. 1969

sjezdy *Svazu českých spisovatelů* a *Svazu slovenských spisovatelů*, což odpovídalo novému federativnímu uspořádání československého státu, v podstatě jedinému trvalejšímu výsledku obrodného procesu. Předsedou Svazu českých spisovatelů se stal Jaroslav Seifert, výkonným místopředsedou Jiří Brabec a druhým místopředsedou Karel Ptáček. Mocenskými zásahy však bylo nově ustavené organizaci českých spisovatelů zabráněno v tom, aby začala naplno fungovat (na rozdíl od slovenského svazu, který byl vůči nové politické linii vstřícnější).

Čeští spisovatelé se v nové situaci na sjezdu snažili dát najevo rezervovaný vztah k politickým aktivitám, současně však nadále odmítali jakékoli zásahy státnických a stranických orgánů do literatury: „Svou prací nemůžeme a ani nechceme suplovat politiku. Toužíme však samozřejmě po tom, abychom nacházeli pozorně a vnímavě naslouchající. [...] Neboť jsme si dobře vědomi, že každé řízení, které by se rozhodlo neposlouchat a nevnímat naše signály, nebo, chcete-li, tyto informace a výpovědi o společnosti, pracovalo by naslepo a nedosahovalo by svých předsevzatých cílů“ (Jaroslav Seifert, *Bulletin* 1969, č. 1).